

ДУХОВНІСТЬ ТА ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЇЇ ФОРМУВАННЯ

Закович М.М.,

доктор філософських наук,
професор, Заслужений
діяч науки і техніки України,
зав. кафедрою Національного педагогічного університету ім.М. Драгоманова

У сучасній літературі поширена думка, що духовність є ціннісною характеристикою моральної свідомості і виступає якісним показником моральної зрілості людини. Але духовність – явище складне і багатогранне. І до з'ясування сутності духовності можна підходити з різних боків.

У філософії утвердилося розуміння духовності як якісної характеристики свідомості, вчинків і дій людини, її здатність творити добро на благо суспільства, свого народу, держави. А раз так, то будь-яка людина, незалежно від її світоглядної орієнтації, є духовною. У християнській традиції духовність пов'язана з вірою в Бога і дотриманням християнських чеснот. Тому розуміння духовності винятково в релігійному дусі є дещо звуженим. Традиційно вважається, зокрема в аксеологічному відношенні, що складовими духовності є істина, добро і краса. У практичному житті людина тяжіє до певного раціоналізму, естетизму і дотримання загальнолюдських моральних цінностей, що дозволяє актуалізувати її суб'єктивні якості.

Духовність завжди пов'язана з моральною мотивацією вчинків, зокрема, в політичній діяльності ця мотивація, як правило, переплітається з тверезим розрахунком, з партійним, класовим чи національно егоїстичним інтересом. Навіть у релігії любов до Бога небезкорисна, вона завжди пов'язана з надією на прощення гріхів, винагороду в потойбічному світі, на безсмертя. Мабуть, суспільний інтерес формував спільну основу розуміння духовності.

Необхідно рахуватися з тим, що сучасна людина живе в технократичному і надто секуляризованому суспільстві та інтенсив-

ному інформаційному полі, їй доводиться вирішувати проблеми, з якими вона раніше не зустрічалася. До них перш за все належать глобальні проблеми: збереження навколишнього середовища, ліквідація зброї масового винищення, боротьба з наркоманією, пияцтвом, злочинністю, моральною деградацією споживацького суспільства. Успішне вирішення цих проблем вимагає об'єднаних зусиль релігій і церков, віруючих і невіруючих. Все це вимагає уточнення християнської концепції духовності. Це в інтересах як релігії так і науки, оскільки їх завдання можуть збігатися в багатьох аспектах, зокрема в питанні морального вдосконалення людини. Відомо, що релігійна мораль під тиском боротьби з релігійною нетерпимістю зробила важливий крок на шляху звільнення людини від зовнішніх форм регулювання її поведінки. Було висунуто принцип, що людина повинна дотримуватися не лише вимог релігії, але й слідувати голосу власної совісті. Це було важливим завоюванням у розвитку духовності, яке залишиться назавжди моральною цінністю людини.

На новому витку історії було зроблено ще один важливий крок на шляху духовності. Виник і почав розвиватися світський гуманізм, що сприяв утвердженню релігійної терпимості і свободи совісті, розвитку творчих сил людини. Отже, духовний прогрес не завжди руйнує завоювання релігійної моралі, духовності в цілому. Навпаки, він спирається на ці принципи, намагається осмислити історію розвитку і зміст загальнолюдських моральних цінностей. Релігійна етика, яка ґрунтується на вірі в Бога, і світська (безрелігійна) етика, яка ґрунтується на принципах світського гуманізму, не перебувають в антагоністичній суперечності. Спільним для них є в сучасних умовах боротьба проти аморалізму, насильства, бездуховності, наркоманії, моральної деградації суспільства.

Ядром духовності є уява про моральний ідеал і шляхи його досягнення. Моральний ідеал – це образ морально-досконалої людини, яка втілює в собі найбільш високі моральні якості, що прийнято називати добродійностями або «морально вищим». Ідеал характеризує стан суспільної моральної свідомості, рівень її розвитку. Мораль первісного і раннього рабовласницького суспільства не знала поняття ідеалу. Вперше це поняття з'явилося у християнстві в епоху кризи античного суспільства, коли проявилися глибокі суперечності між належним, тобто «вищим благом» і дійсністю. Вийшовши в цю епоху на історичну арену, християнство запропонувало людству образ морально-досконалої людини в особі Ісуса Христа. Це чистий ідеал морального вдосконалення, ідеал святості, до якого прагнуть усі християни.

Але християнський ідеал надто завищений, далекий від земних турбот людини. І. Кант, досліджуючи історію і сутність етичного ідеалу, дійшов висновку, що ідеал – це «вище благо». За своїм змістом етичний ідеал має більш широке поле дії. На думку англійського філософа Дж. Мура, ідеал – це інтерес, насолода, щастя, вище благо, добро. Добро як «вище благо» історично обумовлене соціальною практикою.

У сучасну епоху релігія, як відомо, не єдина форма задоволення духовних потреб людини. В духовності важлива роль належить літературі, мистецтву, театру, політиці, моралі, освіті і т.д. Але й релігію не можна відкидати, так само як не можна заборонити пошук наукової істини або художню творчість. Питання лише в тому яка форма задоволення духовних потреб буде панувати у суспільстві: релігійна чи світська.

Важливе місце у формуванні духовності належить релігієзнавчій освіті і вихованню. Україна – одна з найбагатших держав світу, яка має високий рівень насиченості різними освітніми закладами. Складається система релігієзнавчої освіти. В державних навчальних закладах викладається курс академічного релігієзнавства.

В духовних навчальних закладах і недільних школах при релігійних громадах читається конфесійно спрямоване релігієзнавство.

Академічний і конфесійно орієнтований характер релігієзнавчої освіти вимагає з'ясування її змісту. Академічне релігієзнавство покликане з наукових позицій аналізувати релігію в контексті культури народу, розкривати її сутність, місце і роль в суспільстві. Його основне призначення і зміст визначаються державою, воно покликане підвищувати загальноосвітній і культурний рівень особистості. Конфесійно орієнтоване релігієзнавство повинно бути спрямоване на підвищення релігійної освіти, його основні завдання і мета визначаються церквою або релігійною організацією. В основному воно спрямоване на підживлення віри і відтворення релігійності. Такий підхід за-

безпечує виховання людей в душі толерантності щодо різних віросповідань, відповідає вимогам Конституції України, відокремленню церкви від держави і школи від церкви, сприяє соціальної злагоді у суспільстві.

Демократизація нашого суспільства відкрила сприятливі можливості для виховної роботи церкви. На початок 2000 року в Україні різні конфесії мали близько 6650 недільних шкіл і 86 духовних навчальних закладів. Позитивним у цьому є гуманістична спрямованість релігійного виховання, формування толерантності і терпимості до інших релігій, поваги до людини і загальнолюдських культурних цінностей. Разом з тим Міністерство освіти України встановило, що в ряді державних шкіл мають місце факти самочинного запровадження вивчення Закону Божого або Катехізму, чим порушується Конституція, зокрема принцип світського характеру державної освіти. Крім того серед церковного керівництва поширена думка, що в школах повинно викладатися віровчення тієї церкви, яка є панівною в регіоні або якій «належить канонічна земля». Такий підхід врешті-решт веде до дискримінації в галузі релігійної освіти, її політизації, насадженню релігійних вірувань, що панують у даній місцевості, національним меншинам, які сповідують іншу релігію. А це в кінцевому підсумку приводить до порушення прав людини.

Важливим є вивчення релігії на науковій основі, оскільки знання релігії сприяє підвищенню освіченості людини і більш глибокому зананню національної культури. Науковий рівень релігієзнавчої освіти можуть забезпечити кваліфіковані кадри, які мають вищу освіту, належну педагогічну підготовку, володіють енциклопедичними знаннями. Таких кадрів катастрофічно не вистачає як у державних освітніх закладах, так і в духовних недільних школах. Підготовку висококваліфікованих кадрів у галузі релігієзнавства можна забезпечити спільними зусиллями церков і держави на контрактній основі. Але ці справи вирішуються повільно, а дехто навіть побоюється, щоб це не сприяло відродженню атеїзму.

У наш час Україна перебуває під впливом різних місійних центрів, нетрадиційних релігійних об'єднань і корпорацій, які активно пропагують не характерні для України релігійні вірування.

Перш за все привертає увагу діяльність так званих паралельних класів, як зразків «шкіл майбутнього», що були відкриті у деяких середніх школах м. Києва американською корпорацією «Інтенсивна християнська освіта». З'ясувалося, що рівень освіти у паралельних експериментальних класах корпорації не відповідає вимогам стандарту освіти в Україні. У низці випадків державний компонент навчального плану штучно скорочувався. Наприклад, до навчального плану середньої школи замість математики та історії включалися такі дисципліни як історія релігії в легендах, основи біблійних знань, теологія тощо. Все це істотно позначилося на знаннях учнів. Учні добре розповідали про родовід та імена Старозавітних пророків і царів стародавньої Іудеї, але нічого не знали про князя Володимира Великого, князя Ярослава Мудрого, та інших діячів української держави.

Безумовно, релігієзнавча освіта і виховання розглядаються як дієвий засіб формування духовності народу. Але вона не може проводитися спрощеними методами і спрямовуватися на нівелювання історичних і національних цінностей українського народу в угоду утвердження релігійних принципів тієї чи іншої зарубіжної харизматичної конфесії. Деформоване релігійне навчання і виховання мало приносить користі у розвитку духовності. Воно формує у молоді недовір'я до традиційних духовних цінностей українського суспільства, нетерпимість до інших релігійних вірувань, принижує її громадську гідність.

Україна має багаті традиції релігієзнавчої освіти і виховання. Християнські церкви і релігійні організації мають власні навчальні духовні заклади і недільні школи при релігійних громадах, де діти навчаються релігії. В державних навчальних закладах вивчається курс релігієзнавства, де молодь здобуває наукові знання про релігію. Тому Україна не може розглядатися як полігон місіонерської діяльності різних зарубіжних протестантських центрів. Адже християнство в Україні має більш як тисячолітню історію і воно стало невід'ємною складовою культури українського народу.

Релігієзнавча освіта і виховання духовності народу повинні здійснюватися на принципах гуманізму, толерантності і дотримання принципу свободи совісті. Вони повинні спрямовуватися в русло нормалізації міжконфесійних відносин і забезпечення стабільності суспільства.

